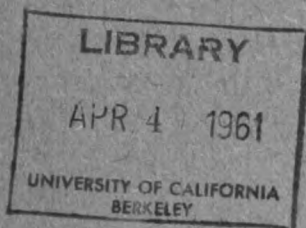

Russ

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ
ИНСТИТУТ ЗА СРПСКОХРВАТСКИ ЈЕЗИК

Naš jezik

НАШ ЈЕЗИК

НОВА СЕРИЈА

Књ. X св. 7-10 *16.*

БЕОГРАД 1960

С А Д Р Ж А Ј

	Страна
1. М. С.: Уз појаву новог Правописа	187—191
2. Милка Ивић: Обележавање именичког рода у српскохрватском књижевном језику	192—211
3. Ирена Грицакић: Академијски речници и њихови задаци	212—227
4. Др Борис Марков: Именице с наставцима <i>-че</i> и <i>-чић</i>	228—246
5. М. Сивановић: <i>Ознака</i> и <i>одредба</i> као лингвистички термини	247—251
6. Биљана Шљевић-Шимић: Облик инстр. једн. именица м. р. на сугласник	252—260
7. Б. Милановић: Још о роду и облику именице <i>наочари</i>	261—264
8. Д. Барјакџаревић: О роду и промени три наша топонима	265—268
9. Из лексикологије	
I. Д. Барјакџаревић: 1. <i>гласкаји се</i> ; 2. <i>йерда</i>	269—273
II. Берислав М. Николић: <i>Букџеји</i> — <i>букџаји</i>	273—278
III. Драгољуб Д. Јеремић: <i>Крвавији</i> , <i>крваљење</i> ; <i>крварији</i> , <i>крварење</i>	279—283
10. Језичке поуке	284—292
11. Регистар	295—313

УРЕЂУЈЕ ОДБОР

Одговорни уредник дописник др МИХАИЛО СТЕВАНОВИЋ
Секретар Уређивачког одбора др Берислав М. Николић

Научно дело

ИЗДАВАЧКА УСТАНОВА

БЕОГРАД

1960

Слог Издавачке установе „Научно дело“, Београд, Вука Караџића 5
Штампа и повез Графичког предузећа „Академија“, Космајска 28, Београд

ИЗ ЛЕКСИКОЛОГИЈЕ

I

С обзиром на појаву, живот и промене, било семантичке спецификације било самог облика, може се рећи да живот речи представља живот људи, слику њихова мишљења и схватања, слику епохе — њене културе, економике и политике. Моја је намера, овог пута, да изнесем један мали исечак из лексичке проблематике, држећи се, првенствено, семантичке стране и географског момента.

1. *гласкаџи се*

Реч *гласкаџи се* значи јављати се с времена на време „малим“, „ситним“ гласом. По својој природи овај глагол је деминутиван, а уз то показује итеративност. Елемент *к* служи као средство, обележје деминуције и укључује овај глагол у велику групу деминутивних глагола.

По свом значењу доста је сличан глаголу *гласнуџи се*, *гласнуџи* — „јавити се“ како и Вук износи (*sich melden*). Сем овог значења Вук каже да глагол *гласнуџи* „у Боци“ има значење „зовнути“. Са овим значењем (‘зовнути’) не слаже се значење глагола *гласкаџи се* а тако ни *гласнуџи се*. Колико ми допушта познавање нашег језичког подручја, могу рећи да глагол *гласнуџи се* увек значи „својим гласом учинити знак, јавити се гласом“. Исто значење имамо и код Елезовића: „Гласни ми се да знам ћи си“ (СДЗБ IV). Овај глагол и у RJA има значење „јавити се гласом, одазвати се“. Као потврда за ово наведен је пример из В. Врчевића: „Гласни се попу Андрији и замоли га“. Према томе познат је на широком подручју нашег језика, и, како се запажа, његово значење у свим овим речницима, везано је, првенствено, за човека, за његово

јављање гласом. Мени се, пак, чини да је значење овог глагола шире, тј. да се оно што он значи може везати и за животиње. Осим тога, он је за разлику од глагола *гласкаџи се*, перфективан и нема деминутивности. Глагол, пак, *гласкаџи се* деминутиван је и итеративан. Даље, док у глаголу *гласнуџи се* имамо јако истакнут моментз а који је везано целокупно вршење радње—јасно обележену перфективност, дотле *гласкаџи се* представља низ узастопно извршених радњи јављања гласом. Он обележава „ситно вршење“ оног што значи коренски део. Посебна спецификација глагола *гласкаџи се* јесте везивање оног што он значи не само за чељад (лица) него и за животиње. Чељадету се каже: *Гласка(ј) се џи љреко шуме; Гласкао се он, но га ми нисмо чули; Гласкаџемо џи се док љрођеш љреко шуме* и сл. Исто тако каже се и за животињу, првенствено за пса: *Гласкао се он, но ми љомислисмо да није ниџиџа*. Ово се обично каже кад крадљивац или вук наиђе на тор, па чобанин не узме у обзир јављање пса као знак да је опасност наишла. Гласкају се и овце и говеда када им прети опасност од дивљачи.

Колико сам запазио, глагол *гласкаџи се* није чест у презенту (*Ти се гласкаџ ка(д) џи је нужда*); нешто је чешћи у императиву и футуру, а од претериталних времена, као и сви други, најчешћи је у перфекту.

Распрострањеност ове речи знатно је ужа од глагола *гласнуџи се*. Она живи у широкој употреби у околини Иванграда, у Бихору и иде преко Пештери даље.

2. љерда

Реч *љерда* забележена је у неколико речника, али са неједнаким значењима, па и у Вуковом Рјечнику са неједнакостима, према покрајинама. У Рисну значи „преграда“; у Будви — „пријебој што дијели једну собу од друге“, „преграда“; у Црној Гори — „вео“ и са фигуративним значењем — Метнули му перду на очи; у Далмацији значи „пријебој“, „насип“, „долма“; у Банату — „надев“, „долма“; у Паштровићима — „вео, дувак, прекривало“, а у Хрватској, према оном што је Вук изнео, *љерда* би значила неку врсту бране од плота („у води од коља и прућа ради ловљења рибе“). Елезовић даје два објашњења: 1) „у кући где је ватра, одељак нешто уздигнут и застрт где људи спавају“ (*Пријни га на*

йерду и 2) „преграда“ (СДЗБ VI). Елезовић на истоме месту, у вези са речју *йерде*, *йердеџа* (вео, завеса, застор који служи као параван) износи и фигуративно значење — част, морални обзир, образ, чедност (*Пукло му йерде, ниш се сѣиди ниш се срами*).

У РЈА имамо ова значења: 1) *йреграда* (с позивом на Вука); 2) *дашчица начињена наоклис за покривање кућа*; 3) *брадица на кључу* (у Мостару)“. С обзиром на значењску страну ове речи, мора се споменути и реч *йерде-йердеџа*. Код ње под тачком 3 у РЈА пише: „исто 1перда под а“ и даље „кревет је на много мјеста од врата заклоњен преградом од дасака званом перда, која брани да вјетар не запухује оне, који на кревету спавају“. Под 4 перде значи „застор, завјеса“ („пред креветом породилје“). И реч *йердо* има значење као код *йерда* тач. 1а, али за Босанску Крајину каже се овако „за старијег човјека начини се у кући близу огњишта од дасака неко склониште, ђе сједи и спава“. Фигуративно значење истакнуто је и поред ове речи (пердо) — *Милош нема йерде на језику; Жено, језик за йердо, јер ће иначе зло биџи!*“

Код др Л. Бакотића *йерде* значи преграда („све су собе предвојене пердом од дасака“), „брадица на кључу, вео, завеса“ „као заклон од сунца“ и фигуративно „ставити некоме перду на очи“ (Речник српскохрватског књижевног језика).

Реч је турског порекла (*perde*). Употребљавана је на целом подручју нашег језика где су Турци имали своју власт. Ономо, пак, где нису господарили, ова реч је унесена миграцијама са турске територије. У почетку је, свакако, имала исто значење (преграда). Доцније се значење могло померити и проширивати, и то је послужило као момент за преношење назива *йерда*, *йерде-йердеџа* на друге предмете или се у погледу значења на било који начин могло довести у везу са речју *йерда*. Ова значењска неуједначеност може се објаснити ако се пође од времена уношења речи *йерда* на наше језичко подручје. Основно њено значење је „преграда“, али овом појму недостајала је прецизност у погледу врсте, типа преграде и порекла њена, у зависности од онога од чега је била та преграда. Због те непрецизности реч *йерда* почела је да значи сваку врсту преграде и ма од чега она била. Голика ширина допуштала је да се и друге речи јаве са сличним или чак и са истим значењем. У овом правцу могу се нарочито истаћи речи *долма* (значење речи *йерда* у Далмацији и Банату), *брана* „од коља и

прућа“ у Хрватској (Вук), „дашчица наоклис за покривање кућа“ (RJA — *йерда* 2).

Долма (тур. *dolma*) по Елезовићу значи „пуњење, оно што је пуњено, надевено, долма паприке“ итд. Код Вука *долма* је „надев и надјев“, чак и „насип, нанос и муљ“. У RJA — *долма* је „надјев“. Дакле, основно значење је „пуњење“, али поред њега има и других која су се јавила довођењем у везу са преградом. Преграда се, заиста, може створити пуњењем, нпр. две суседне преграде могу се довести у везу пуњењем шупљине између њих и тиме створити јачу преграду. Такве су преграде бране у рекама. Добију се када се између два плота, који стоје један наспрам другог а удаљени су око један метар, — набије земља. То пуњење (*долма*) преузело је назив преграда, изједначило се са речју *йерда*.

Перда са значењем „дашчица наоклис за покривање кућа“ (RJA *йерда* 2) показује даљу везу и добијена је по сличности, јер је, свакако, схваћено да се преграда најчешће гради од дасака. Најзад и кров је нека врста преграде која штити од временских непогода. Исто тако и насип је преграда добијена на посебан начин и најзад нагомилавањем муља може се добити преграда.

Материјал који пружају речници у овом погледу може се допунити подацима који опет дају слику неуједначености у значењском погледу.

Перда у околини Иванграда (Берана) значи дрвену преграду (од дасака) која од ветра заклања лежај поред огњишта у кући или у чобанској колиби (в. RJA — *йерде* 3). Са овим значењем позната је и у Бихору. На Пештери (Суви До и околина) значи „ограда око оног просека где излазе степенице из приземља на спрат“. Са таквим значењем позната је у Новом Пазару и Сјеници. За Сјеницу бих додао да *йерда* значи и преграду од чатме или дасака. На целом овом простору, и то врло широко, познато је и фигуративно значење ове речи. Скинуо перду; Пукла му перда; Пукла јој перда — са значењем 'нема срама, образа, части', а везује се и за девојку када се уда. Могло би се рећи да је фигуративна употреба ове речи, на овом подручју, знатно шира него у другим крајевима где је ова реч иначе позната.

Реч *долма* позната је на подручју Санџака са значењем пуњење и подзиђивање.

Идући од Копаноника ка Топлици, у Разбојни, *џерда* значи преграду између огњишта и другог дела куће. У околини Краљева значење је неједнако: у Самаялама *џерда* означава даску на кревету изнад главе и ону наспрам ње испод ногу, а у Витковцу — ограду на кућном трему. Исто тако и у Грузи (Дреновац) перда је ограда на кућном трему, као и у Медвеђој код Трстеника и у Медојевцу код Светозарева.

У Барама (Груза) *џерда* је дашчица којом се глача малтер (према томе *џердашење*, *џердашићи*). *Пердашење* има и фигуративно значење „истући неког“: Испердаши га; Испердашиће му туркаже се када је неко непокоран, а треба га довести у ред, „уравнити га“ као што се малтер уравни пердашицом. Код Пожаревца, у Кули, *џерда* је међа међу њивама, непоорани део земље, што се може повезати са неким трагом преграде која је могла постојати међу њивама. Ово се значење, како се види, поклапа са оним које проф. др. М. Павловић износи за реч *мргин* у Шумадији („мргин означава не само камен међаш, него и простор за хват широк и који се између две њиве оставља непооран“ — ЈФ XXII, Перспективе и зоне балканистичких језичких процеса, 124).

Д. Барјакшићаревић

II

БУКТЕТИ — БУКТАТИ

1.

У Вукову *Рјечнику* дати су под аколадом екавски, икавски и ијекавски облици имперфективног глагола *букџеџи*, *букџићи*, *букџеџи*, — њм са значењем нем. 'lodern' одн. латински 'ardeo'. Вук наводи и пример *букџи ваџра*.

У *Рјечнику Jugoslav. akademije s. v. buktati, bukcēm imp.* дато је латинско значење 'sonare, crepitum edere'. Даничић, обрађивач I књиге *RJA*, под а) наводи значење 'као *bučkati po vodi*' и као пример загонетку из збирке Ст. Новаковића: *Vodom ide ne bukcē, travom ide ne šuška* (сенка). Под б) Даничић наводи значење 'što i puhtati, puktati, kao duvati o nekim životi-